

Povijest kao »dobar, lijep i svet udes« u filozofiji Vanje Sutlića

Znanstveni skup *Povijesno mišljenje u obzoru suvremene filozofije: U povodu 90. obljetnice rođenja Vanje Sutlića*, Zagreb, Velika dvorana Matice hrvatske, 20. ožujka 2015. Organizator Odjel za filozofiju Matice hrvatske, organizacijski odbor: Damir Barbarić, Bojan Marotti i Žarko Paić.

Usuprot onima koji povijest pojednostavljuju svodeći je na prošlost, valja kazati da povijest svojim spoznajnim horizontima i nedoglednim perspektivama obuhvaća prošlost, ovovremenost i budućnost. A to nisu puke kategorije u vremenu kojima dijelimo ono što je bilo, ono što jest i ono što ima biti, nego su posrijedi sposobnosti mišljenja u kojima se nahodi životnost čovjekova života. Pri tome se životnost samosvjesnoga bića kao što je čovjek iskazuje u jednoj od svojih mogućih formi kao *povijesna svijest*. Tako dospijevamo do govora o *bíti čovjekove povijesnosti* te o *povijesnosti čovjekove biti*.

Neotklonjivo se nadaje ontološko pitanje: Što je čovjekov »glavni sadržaj«, ono po čemu čovjek jest to što jest? U traganju za odgovorom mogu nam umnogome pomoći filozofska i kulturalna antropologija. One govore o čovjekovim osobitostima koje pripadaju njegovoj biti i možemo ustanoviti da su posrijedi svojevrсна *zajednička određenja* svojstvena svim ljudima neovisno o različitim zemljopisno udaljenim kulturama i mijenama povijesnih epoha. U tom kontekstu najčešće se spominju sljedeći »čovjekovi monopoli« ili »antropini«: dostojanstveno pokapanje mrtvacu, tradicija tijekom koje iz naraštaja u naraštaj civilizacijski napreduje čitava društvena zajednica, uočavanje pravilnih zakonitosti u prirodi te na tome zasnovana znanost, tehnička proizvodnja i usavršavanje oruđa, zatim glazba, slikarstvo i druge umjetnosti, kultura sjećanja i predviđanja, izmišljanje i pripovijedanje priča, planiranje i vođenje ratova i sl. Upravo ta ukupnost duhovnih i materijalnih sadržaja – po kojoj se čovjek (grč. *zōon lógon échon*, lat. *animal rationale*) unatoč biološkoj srodnosti sa životinjama bitno razlikuje od svega životinjskog svijeta – jest čovjekova oplemenjena i nadidena »natura«, njegova »kultivirana natura« odnosno *kultura*.

Jedna od temeljnih dimenzija čovjekova bitka jest *jezičnost*. Aristotel u *Politici* kaže: »A govor [*logós*] jedino čovjek ima među [svim] životinjama [*zōon*]« (*Politika* I,2 1253a10). A za Martina Heideggera čovjek je osobito *biće bitka* kroz koje »bitak govori«: u tome smislu čovjek biva određen govorom

odnosno jezikom, koji je »hiža bitka« (njem. *das Haus des Seins*).¹ Treba kazati i to da je Heideggerovu mišljenju nakon 'obrata' u 1930-ima, poslije djela *Sein und Zeit*, bitak prestao biti glavna tema i najviša zadaća te je ustupio mjesto »prigodi« (*Ereignis*), shvaćenju kao čisti odnos uzajamnoga predavanja i prisvajanja bitka. Prigoda u tome smislu prethodi i samome bitku i čovjekovoj biti te se nadaje kao njihova mogućnost. Polazeći od prigode Heidegger promišlja i bit jezika, koji je shvaćen kao kazivanje, »káža« ili »káza«, odnosno razotkrivajuće-prikrivajuće pokazivanje bića koje se zbiva u jeziku filozofa i pjesnikā, koji otvaraju čovjeku njegovu povijesnu dimenziju.

Usuprot tome znanost i tehnika nose opasnost da čovjeka učine oruđem i bićem rada te ga tako isprazne od njegove čovječnosti, od njegove povijesne biti. Treba primijetiti da je Heideggerova misao prošla put, okvirno i pojednostavljeno kazano, od Husserlove fenomenologije svijesti prema fenomenologiji čovjeka shvaćenoga kao tubitak (*Dasein*) da bi naposljetku pristigla do fenomenologije povijesno-epohalnih rasporedaja i mijena bitka.

Tako dospijevamo do jezičnoga složaja »povijesno mišljenje«, koji je u hrvatsku filozofiju uveo Vanja Sutlić (Karlovac, 1925 – Zagreb, 1989). Posrijedi je dubokouman, dalekosežan i, nažalost, još uvijek neprimjereno vrednovan mislilac. Vlastiti filozofem Sutlić je izgradio u kritičkom i plodonosnom dijalogu ponajvećma s Heideggerom, ali također i s Hegelom, Marxom i Nietzscheom. Sutlić je prvi u Hrvatskoj cjelovito interpretirao Heideggerovu filozofsku misao, kojom se marno i pomno bavio od početka 1950-ih do potkraj 1980-ih. Vidjevši u Heideggeru glavnoga sugovornika, njegovoj se misli obraća u nastojanju da dijalektički prevlada povijesne epohe svijeta rada odnosno nihilizma. Sutlić smatra da je jedna od osnovnih osobitosti povijesnoga mišljenja čovjekovo pravilno i primjereno poimanje onoga *Ništa*, koje u Sutlićevu filozofemu biva razumijevano kao »moćno, omogućavajuće *Ništa*«, kao potencija, pozitivna mogućnost, za razliku od dotadašnje filozofijske tradicije koja je *Ništa* shvaćala kao privaciju i negaciju, lišenost i nedostatak, kao puko »ništavno *Ništa*«.

U skladu s navedenim za svaku je pohvalu poticaj Odjela za filozofiju Matice hrvatske, slijedom kojega je upriličen – a povodom 90. obljetnice rođenja Vanje Sutlića – simpozij naslovljen *Povijesno mišljenje u obzoru suvremene filozofije*. Simpozij je održan 20. ožujka 2015. u Matičinoj palači u Zagrebu.

Nakon pozdravnoga govora Stipe Kutleše, pročelnika Matičina Odjela za filozofiju, nazočnima se obratio Damir Barbarić, potpredsjednik Matice hrvatske

¹ Valja u kontekstu ovoga prikaza domjetnuti da je *hiža* znatno vjerniji prijevod njemačke riječi *Haus* nego što je to *hiži* sličnoznačna *kuća*, zato što praslavenski i staroslavenski izraz *hiža* (*hъzъ*) te sadašnji njem. *Haus* potječu od pradavnoga gotskoga *hūs*.

(k tome utemeljitelj i prvi pročelnik Odjela) te je prisjećajući se Vanje Sutlića citirao njegov odgovor na pitanje što uopće znači biti filozof: »Filozof se nalazi u teškoj ili u najtežoj situaciji koja nije ni fizička ni psihička tegoba. O njegovu odgovoru ovisi hoće li uopće nešto povijesno biti ili ne biti. <...> Filozofija je dakle maksimalna moguća avantura čovjeka« (u razgovoru s Vesnom Kesić u proljeće 1989).

Potom je Zvonko Posavec u izlaganju »Kako je moderno društvo postalo subjekt prirode i povijesti?« izložio povijesno-fenomenologijsku dijagnozu vremena od Kanta do suvremenosti. Najviše je pritom bilo riječi o Heideggeru, o njegovu poimanju odnosa bitka i bića te razumijevanju *društva* kao *proširene subjektivnosti*. Heidegger je običavao govoriti o »narodno-državnome tubitku«, a taj je tubitak tumačio povijesno. U velikim povijesnim previranjima što su prethodila Drugomu svjetskom ratu Heidegger je, doduše kratkotrajno, ali ipak zlosretno, u Hitleru vidio vođu koji će »tubitku utjerati strah u kosti« i tako počinuti preokret nihilističkoga stanja, preoblikovati iz antičkoga duha njemačku zbiljnost putem obnove sveučilišnoga života – objasnio je Posavec te stao uz primjedbu Hanne Arendt da Heideggeru, njezinu negdašnjem profesoru, »nedostaje elementarna politička moć suđenja«.

Nakon toga je Ozren Žunec govorio o poimanju rada i kapitala u Sutlićevoj filozofiji te je istaknuo njegovo mišljenje: kada *pro-izvoditelj* postane *radnik*, čovjek se *udaljuje od bitka*. Od filozofije se u tome smislu prije svega očekuje da iznalazi put i priprema trenutak za povijesno mišljenje, što će otkriti jednostavne i neposredne konačnosti: »smrtno ljude, bogove koji su znaci vijesti (svete riječi = kazivanje spasa), nebo i zemlju, koji određuju podneblje smrtnog čovjeka, zemlju kao ozemlje, kao trud, muku i ushićenje nad plodovima«.

Usljedilo je izlaganje »Praxis i 'povijesno ništa' u Vanje Sutlića«, u kojemu se Željko Senković osvrnuo na Sutlićevo razumijevanje pojma *praxis* polazeći od dijaloga između Marxa i Hegela. Izložio je Sutlićevo misao, koja se nalazi na Hegelovu i Heideggerovu tragu, o važnosti »omogućavajućeg, povijesnog *Ništa*«, koje ustrajavanjem u epohi nihilizma (metafizike) nudi *mogućnost drugačijega* »ustanovljavanja svijeta«.

Dragutin Lučić Luce u izlaganju »Dosada kao *taedium vitae*« istaknuo je da se iz dosade, koja je kao »odvratnost spram života« postala temeljnim ugođajem vremena, konačno suočavamo s onim *Ništa*. Nihilizam se pritom ne dá prevladati, jer je prevladavanje zapravo način njegove vječne reprodukcije; on sam kao da jest »prevladavanje« (*Aufhebung*). Nihilizam nije ni poziv na odbacivanje, jer se s Nietzscheom 'zna' da je »u odbacivom svijetu odbacivo i odbacivanje«. A upravo se u blizini toga *Ništa* događa Sutlićevo povijesno mišljenje, zaključio je Lučić.

U izlaganju »Što je bit?« Petar Šegedin usredotočio se na jednu od glavnih osobitosti Sutlićeva mišljenja: govoreći o čovjekovu »povijesnome bivstvovanju«, Sutlić je razumijevao da čovjekova cjelina, kroz koju se nazire bit, jest *povijesna*. Upravo po svojoj vremenitoj biti čovjek »ostavlja sama sebe za sobom«. No ta čovjekova bit kao da ne pripada bivstvovanju pojedinca, nego svojevrsnoj *nad-individualnoj*, povijesno-epohalnoj cjelini načina da se živi i bude kao čovjek, istaknuo je Šegedin.

Do predmeta fizičkoga korijena mišljenja i kazivanja Sutlić je dopro u knjizi *Bit i suvremenost* tumačeći ranogrčku riječ *logos*:

»Prije nam se značenje ove riječi <...> pruža ako je prevedemo starom našom *zboriti*, tj. *sabrati*. Govor je zbor, sabranost.«

O tome je u referatu »Mišljenje i jezik u djelu Vanje Sutlića« govorio Igor Mikecin, napomenuvši da Sutlić poslije toga sve manje govori o zboru i zborenju, namjesto čega spominje *kazivanje* odnosno *kážu*. Osvrnuvši se na Sutliću važan Heraklitov fragment »Ne mene nego zbor čuvšima mudro je istozboriti: jedno jest sva«, Mikecin je naglasio da se raspon Sutlićeve filozofije zbiva od Heraklitova *logosa* do Hegelove *logike*.

Na Mikecinovo se izlaganje komplementarno nadovezao Bojan Marotti temom »Sutlićev odnos spram jezika«. U ambijentu svojega povijesnog mišljenja Sutlić se zalagao za što je moguće veću porabu arhaizama i neologizama te je, moglo bi se kazati, 'metafizički' obrazlagao prednosti tvorbenoga ili »korijenskoga« pravopisa u odnosu na izgovorni ili »fonetski« (treba dometnuti da je zbog »endehazijskih« konotacija »korijenskoga« pravopisa takvo stajalište bilo ne samo nepoćudno nego i opasno). Marotti je zatim kazao da su u obzor Sutlićeva zanimanja dospjele mnoge riječi iz starih hrvatskih rječnika. K tome je Sutlić uvjerenost smatrao ne samo hrvatski nego i ostale slavenske jezike prikladnijima, u njihovoj povijesnoj 'naivnosti', za izazove povijesnoga mišljenja nego što su to »preopterećeni jezici metafizičkoga Zapada«.

Posljednje izlaganje na simpoziju, »Svjetski duh i povijest naroda. Sutlićeva kritička interpretacija Hegela«, održao je Damir Barbarić. On je istaknuo Hegelovo stajalište da se narod u povijesti uprisutnjuje i javlja kao »duh naroda« (*Volksgeist*), koji je jedan od momenata cjelovitog »duha svijeta« (*Weltgeist*). Barbarić je citirao Sutlićeve riječi kako je Hegelova filozofija duha »ono najviše što je filozofijsko mišljenje postiglo u poimanju totalnosti svega što jest, kao što je dijalektika 'narodnog duha' (i 'narodnih duhova') i 'svjetskog duha' ono najviše što je filozofija kao takva uopće u stanju misliti o narodu«.

Na koncu dospijevamo do zaključka da su simpozijska izlaganja i popratne rasprave na primjeren način prikazali Vanju Sutlića kao jednoga od najvažnijih

hrvatskih filozofa 20. stoljeća – kojega nipošto ne bismo smjeli, premda je neko vrijeme pripadao skupini marksističkih mislilaca okupljenih oko časopisa *Praxis*, simplicistički i redukcionistički vrednovati misliocem marksizma. Vanja Sutlić znatno je više i šire od marksističkoga mislioca: Sutlićevoj filozofiji, osobito njegovu povijesnomu mišljenju, možemo s pravom pripisati trajnu, svevremeno suvremenu vrijednost.

Čini se prikladnim završiti ovaj osvrt citiranjem jedne Sutlićeve misli, koju je i organizator istaknuo kao svojevrsni *motto* ovog filozofskog susreta:

»Povijesno mišljenje nije mišljenje o povijesti. Ono je u najboljem slučaju sjećanje na nešto na što bi se moglo podsjetiti, ne na prošlu, nego na bilu veličinu. Povijesno mišljenje (*genitivus subjectivus*) ne govori svakodnevnim metafizičkim jezikom, kakvi su svi naši zapadnjački jezici. Za povijesno mišljenje povijest nije objekt, kao za znanost koja računa, a ne misli, kao što nije ni subjekt, o kojemu govore znanost i obična svijest. Povijest je primarno kazivanje i navještavanje, davanje i primanje istinitog od onog istinitog. A kako je povijest sama u sebi konačna, primarna zabluda i smrtno lutanje, koje ne gubi svoju veličinu ni onda kad u sebi iščezava, ona je dobar, lijep i svet udes, koji se može dogoditi samo smrtnome. Trunčica toga obasjava nas kad volimo, ali za mržnju u povijesnom mišljenju nema mjesta; mržnja ništi čitav sklop.«

Marito Mihovil Letica